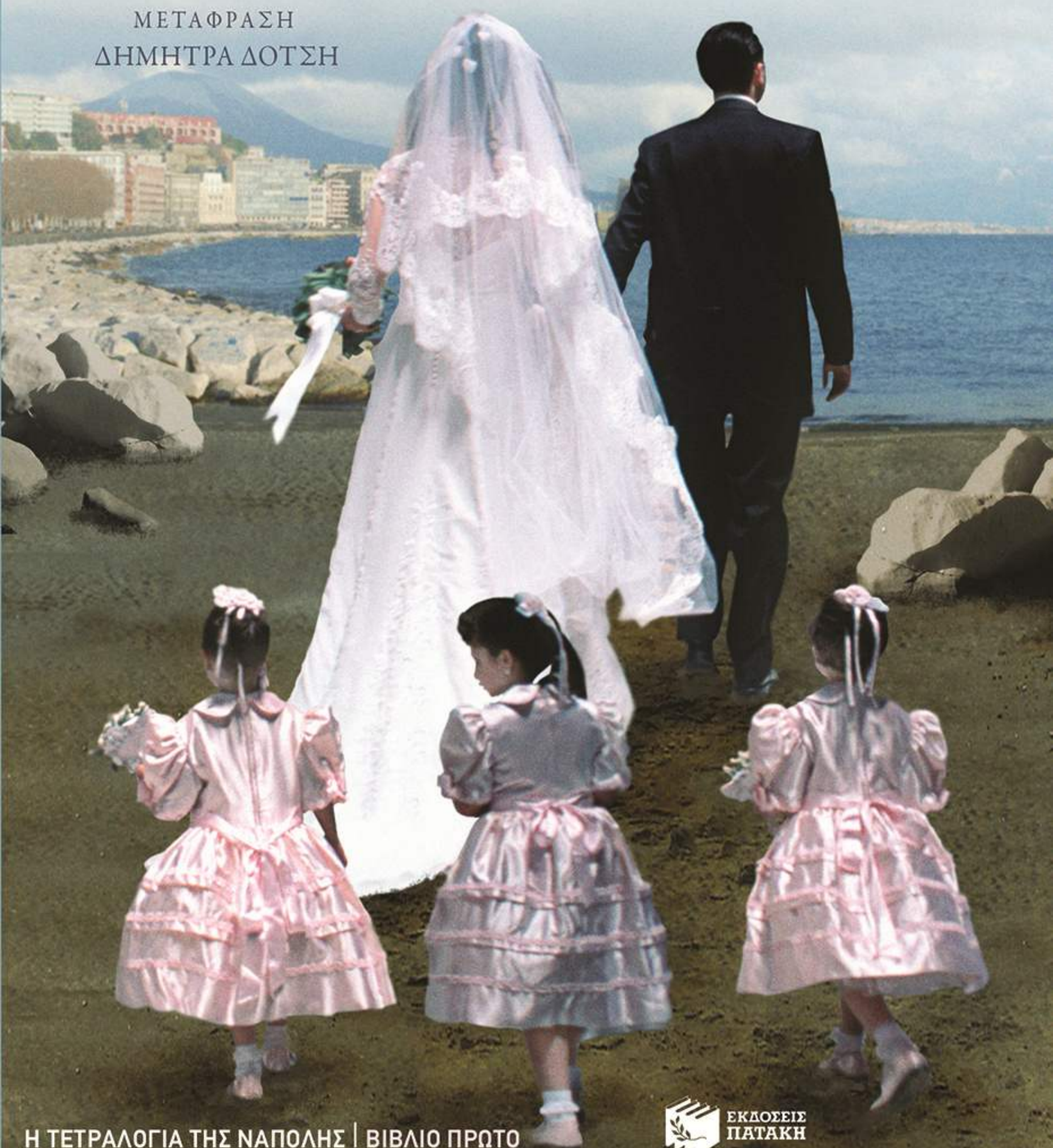

ΕΛΕΝΑ ΦΕΡΡΑΝΤΕ

η υπέροχη φίλη μου

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΔΗΜΗΤΡΑ ΔΟΤΣΗ

Η ΤΕΤΡΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΝΑΠΟΛΗΣ | ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν α

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

[11]

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: *Σβήνοντας τα ίχνη*

[15]

ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ: *Η ιστορία του δον Αχίλλε*

[23]

ΕΦΗΒΕΙΑ: *Η ιστορία με τα παπούτσια*

[107]

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Η οικογένεια Τσερούλλο (η οικογένεια του τσαγκάρη):

Φερνάντο Τσερούλλο, τσαγκάρης.

Νούντσια Τσερούλλο, μητέρα της Λίλας.

Ραφαέλλα Τσερούλλο, γνωστή σε όλους ως Λίνα, Λίλα μόνο για την Έλενα.

Ρίνο Τσερούλλο, μεγάλος αδερφός της Λίλας, τσαγκάρης κι αυτός.

Ρίνο θα ονομάσουν κι ένα από τα παιδιά της Λίλας.

Άλλα παιδιά.

Η οικογένεια Γκρέκο (η οικογένεια του θυρωρού):

Έλενα Γκρέκο, η επονομαζόμενη Λενούτσα ή Λενού. Η πρωτότοκη, ακολουθούν ο Πέππε, ο Τζάννι και η Ελίζα.

Ο πατέρας είναι θυρωρός στο δημαρχείο.

Η μητέρα νοικοκυρά.

Η οικογένεια Καρράτσι (η οικογένεια του δον Ακίλλε):

Δον Ακίλλε Καρράτσι, ο δράκος των παραμυθιών.

Μαρία Καρράτσι, σύζυγος του δον Ακίλλε.

Στέφανο Καρράτσι, γιος του δον Ακίλλε, παντοπώλης στο παντοπωλείο της οικογένειας.

Πινούτσα και Αλφόνσο Καρράτσι, τα άλλα δύο παιδιά του δον Ακίλλε.

Η οικογένεια Πελούζο (η οικογένεια του μαραγκού):

Αλφρέντο Πελούζο, μαραγκός.

Τζουζεππίνα Πελούζο, σύζυγος του Αλφρέντο.

Πασκουάλε Πελούζο, μεγαλύτερος γιος του Αλφρέντο και της Τζουζεππίνα, οικοδόμος.

Καρμέλα Πελούζο, η επονομαζόμενη Κάρμεν, όπως απαιτεί να την αποκαλούν, αδερφή του Πασκουάλε, πωλήτρια σε υφασματάδικο.

Άλλα παιδιά.

Η οικογένεια Καππούτσο (η οικογένεια της τρελής χήρας):

Μελίνα, συγγενής της μητέρας της Λίλας, τρελή χήρα.

Ο σύζυγος της Μελίνας, ξεφόρτωνε τελέρα στη λαχαναγορά.

Άντα Καππούτσο, κόρη της Μελίνας.

Αντόνιο Καππούτσο, αδερφός της, μηχανικός αυτοκινήτων.

Άλλα παιδιά.

Η οικογένεια Σαρρατόρε (η οικογένεια του σιδηροδρομικού υπαλλήλου-ποιητή):

Ντονάτο Σαρρατόρε, ελεγκτής.

Λίντια Σαρρατόρε, σύζυγος του Ντονάτο.

Νίνο Σαρρατόρε, το μεγαλύτερο από τα πέντε παιδιά του Ντονάτο και της Λίντια.

Μαρίζα Σαρρατόρε, κόρη του Ντονάτο και της Λίντια.

Πίνο, Κλέλια και Τσίρο Σαρρατόρε, τα μικρότερα παιδιά του Ντονάτο και της Λίντια.

Η οικογένεια Σκάννο (η οικογένεια του μανάβη):

Νικόλα Σκάννο, μανάβης.

Ασσούντα Σκάννο, σύζυγος του Νικόλα.

Έντσο Σκάννο, γιος του Νικόλα και της Ασσούντα, μανάβης κι αυτός.

Άλλα παιδιά.

Η οικογένεια Σολάρα (η οικογένεια του ιδιοκτήτη του ομώνυμου καφέ-ζαχαροπλαστείου):

Σίλβιο Σολάρα, ιδιοκτήτης του καφέ-ζαχαροπλαστείου.

Μανουέλα Σολάρα, σύζυγος του Σίλβιο.

Μαρτσέλλο και Μικέλε Σολάρα, γιοι του Σίλβιο και της Μανουέλα.

Η οικογένεια Σπανιουόλο (η οικογένεια του ζαχαροπλάστη):

Ο κύριος Σπανιουόλο, ζαχαροπλάστης στο καφέ-ζαχαροπλαστείο Σολάρα.

Ρόζα Σπανιουόλο, σύζυγος του ζαχαροπλάστη.

Τζιλιόλα Σπανιουόλο, κόρη του ζαχαροπλάστη.

Άλλα παιδιά.

Τζίνιο, ο γιος του φαρμακοποιού.

Οι εκπαιδευτικοί:

Φερράρο, δάσκαλος και βιβλιοθηκάριος.

Ολιβιέρο, δασκάλα.

Τζεράτσε, καθηγητής λυκείου.

Γκαλιάνι, καθηγήτρια λυκείου.

Νέλλα Ινκάρντο, ξαδέερφη της δασκάλας Ολιβιέρο. Ζει στη νήσο Ίσσια.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Σβήνοντας τα ίχνη

ΣΗΜΕΡΑ ΤΟ ΠΡΩΙ, μου τηλεφώνησε ο Ρίνο. Νόμιζα ότι ήθελε κι άλλα χρήματα και ήμουν έτοιμη να του πω όχι. Τελικά, ήταν άλλος ο λόγος του τηλεφωνήματός του: είχε εξαφανιστεί η μητέρα του.

«Πότε;»

«Πριν από δύο εβδομάδες».

«Και μου το λες τώρα;»

Το ύφος μου μάλλον του φάνηκε εχθρικό, παρότι δεν ήμουν ούτε εκνευρισμένη ούτε αγανακτισμένη, απλώς η φωνή μου είχε μια δόση σαρκασμού. Προσπάθησε να με αποπάρει, αλλά το έκανε αδέξια, αμήχανα, μιλώντας πότε στα ναπολιτάνικα και πότε στα ιταλικά. Είπε πως ήταν σίγουρος ότι η μητέρα του τριγυρούσε, κατά το συνήθειό της, στη Νάπολη.

«Μες στη νύχτα;»

«Αφού την ξέρεις».

«Ναι, αλλά σου φαίνεται λογικό να λείπει δύο βδομάδες;»

«Ναι. Έχεις καιρό να τη δεις, έχει χειροτερέψει: δε νυστάζει ποτέ, μπαινοβγαίνει σπίτι, κάνει ό,τι της καπνίσει».

Ώσπου στο τέλος ανησύχησε. Ρώτησε τους πάντες, πήγε σε όλα τα νοσοκομεία, μέχρι και στην αστυνομία απευθύνθηκε. Τίποτα, η μητέρα του ήταν άφαντη. Τι καλός γιος: ένας σφιχτοδεμένος άντρας καμιά σαρανταριά χρονών, χαραμοφάης, μες στην κομπίνα και στην ασωτία. Μπορούσα να φανταστώ πόσο προσεκτικά θα την αναζητούσε. Το κεφάλι του ήταν άδειο και στην καρδιά του είχε μόνο τον εαυτό του.

«Μήπως είναι σπίτι σου;» με ρώτησε ξαφνικά.

Η μητέρα του; Εδώ, στο Τορίνο; Ήξερε πολύ καλά πώς είχε η κατάσταση και μιλούσε μόνο και μόνο για να πει κάτι. Εκείνος πάλι ήταν άνθρωπος των ταξιδιών, και μάλιστα είχε έρθει καμιά δεκαριά φορές στο σπίτι μου απρόσκλητος. Η μητέρα του, την οποία θα υποδεχόμουν με μεγάλη μου χαρά, δεν είχε κουνήσει ρούπι από τη Νάπολη μια ζωή. Του απάντησα:

«Όχι, δεν είναι εδώ».

«Είσαι σίγουρη;»

«Ρίνο, σε παρακαλώ. Σου είπα ότι δεν είναι εδώ».

«Και τότε πού πήγε;»

Έβαλε τα κλάματα και τον άφησα να παριστάνει τον απελπισμένο, με αναφιλητά που ξεκίνησαν ψεύτικα κι έγιναν αληθινά. Όταν τελείωσε, του είπα:

«Σε παρακαλώ, για μια φορά στη ζωή σου φέρσου όπως θα ήθελε εκείνη: μην την ψάξεις».

«Μα τι λες τώρα;»

«Αυτό που άκουσες. Είναι ανώφελο. Μάθε να ζεις μόνος σου και μην ξαναψάξεις ούτε εμένα».

Και του έκλεισα το τηλέφωνο.

2

Η μητέρα του Ρίνο ονομάζεται Ραφαέλλα Τσερούλλο, μα όλοι πάντα τη φώναζαν Λίνα. Εγώ όχι, δε χρησιμοποίησα ποτέ ούτε το πρώτο ούτε το δεύτερο όνομα. Για μένα, πάνω από εξήντα χρόνια τώρα, είναι η Λίλα. Αν την αποκαλούσα Λίνα ή Ραφαέλλα, έτσι, στα ξαφνικά, θα νόμιζε ότι είχε τελειώσει η φιλία μας.

Τα τελευταία τριάντα χρόνια μου λέει ότι θέλει να εξαφανιστεί, χωρίς να αφήσει πίσω της ίχνη, και μόνο εγώ ξέρω τι εννοεί. Δεν της πέρασε ποτέ από το μυαλό να το σκάσει, να αλλάξει ταυτότητα, να φτιάξει τη ζωή της κάπου αλλού. Ούτε και σκέφτηκε ποτέ της να αυτοκτονήσει, γιατί ανατρίχιαζε στην ιδέα ότι ο Ρίνο θα ασχολιόταν με το κορμί της και θα αναγκαζόταν να φροντίσει ο ίδιος τις λεπτομέρειες. Άλλος ήταν ο στόχος της: ήθελε να εξαφανιστεί· να σκορπίσει στο διάβα της κάθε της κύτταρο· να μη βρεθεί ποτέ κανένα ίχνος της. Κι επειδή τη γνωρίζω καλά, έτσι νομίζω τουλάχιστον, θεωρώ δεδομένο ότι βρήκε τον τρόπο να μην αφήσει ούτε μία τρίχα της σ' αυτό τον κόσμο, πουθενά.

3

Οι μέρες πέρασαν. Κοίταξα την αλληλογραφία μου, και την ηλεκτρονική και την ταχυδρομική, δίχως να τρέφω την παραμικρή ελπίδα. Εγώ της έγραφα συχνά πυκνά, εκείνη δε μου απαντούσε σχεδόν ποτέ: το είχαμε συνήθειο. Προτιμούσε το τηλέφωνο ή τις ολονύχτιες κουβέντες μας, όποτε πήγαινα στη Νάπολη.

Άνοιξα τα συρτάρια μου, τα μεταλλικά μου κουτιά όπου φυλάω λογίων λογίων πράγματα. Λίγα. Πέταξα διάφορα, συγκεκριμένα ό,τι την αφορούσε, κι εκείνη το ξέρει. Ανακάλυψα ότι δεν έχω τίποτα δικό της, ούτε μία φωτογραφία, ούτε ένα σημείωμα, ούτε ένα δωράκι. Ξαφνιάστηκα. Μα είναι δυνατόν όλα αυτά τα χρόνια να μη μου άφησε τίποτα δικό της ή, ακόμα χειρότερα, να μην επιδίωξα εγώ να φυλάξω κάτι δικό της; Είναι.

Αυτή τη φορά τηλεφώνησα εγώ στον Ρίνο, αν και με βαριά καρδιά. Δεν απαντούσε ούτε στο σταθερό ούτε στο κινητό. Μου τηλεφώνησε εκείνος το βράδυ, μόλις βρήκε χρόνο. Η φωνή του έμοιαζε σαν να ήθελε να προκαλέσει τον οίκτο του συνομιλητή του.

«Είδα ότι με πήρες. Έχεις κανένα νέο;»

«Όχι, εσύ;»

«Τίποτα».

Μου είπε διάφορες ασυναρτησίες. Ήθελε, λέει, να πάει στην τηλεόραση, σ' εκείνη την εκπομπή που ασχολείται με ανθρώπους που αγνοούνται, να κάνει έκκληση, να ζητήσει συγγνώμη στη μαμά του για όλα, να την ικετεύσει να γυρίσει πίσω.

Τον άκουσα υπομονετικά κι ύστερα τον ρώτησα:

«Κοίταξες στην ντουλάπα της;»

«Για ποιο λόγο;»

Εννοείται πως δεν είχε καν σκεφτεί το πιο προφανές.

«Πήγαινε να δεις».

Πήγε και συνειδητοποίησε ότι δεν υπήρχε τίποτα, ούτε καν ένα ρούχο της μητέρας του, ούτε στα καλοκαιρινά ούτε στα χειμωνιάτικα, μόνο κάτι παλιές κρεμάστρες. Τον έστειλα να κοιτάξει σε όλο το σπίτι. Είχαν εξαφανιστεί τα πα-

πούτσια της. Είχαν εξαφανιστεί τα λιγοστά βιβλία της. Είχαν εξαφανιστεί όλες οι φωτογραφίες. Είχαν εξαφανιστεί τα φιλμ. Είχε εξαφανιστεί ο υπολογιστής της, ακόμα και οι δισκέτες που χρησιμοποιούσαμε κάποτε, τα πάντα, οτιδήποτε είχε σχέση μ' εκείνη τη μάγισσα των υπολογιστών που καταπιανόταν με αυτά τα μηχανήματα από τα τέλη του '60 κιόλας, την εποχή των διάτρητων δελτίων μηχανογράφησης. Ο Ρίνο είχε μείνει άναυδος. Του είπα:

«Ψάξε με την ησυχία σου, αλλά μετά πάρε με και πες μου αν βρήκες έστω και μια καρφίτσα δικιά της».

Μου τηλεφώνησε την επόμενη μέρα, ήταν πολύ ταραγμένος.

«Δεν υπάρχει τίποτα».

«Τίποτε απολύτως;»

«Τίποτα. Έκοψε τον εαυτό της απ' όλες τις φωτογραφίες που ήμασταν μαζί, ακόμη κι από κείνες που ήμουν μικρός».

«Κοίταξες καλά;»

«Παντού».

«Και στο υπόγειο;»

«Σου είπα παντού. Έχει κάνει φτερά ακόμη και η κούτα με όλα τα χαρτιά: παλιά πιστοποιητικά γέννησης, συμβόλαια τηλεφωνίας, αποδείξεις λογαριασμών. Τι σημαίνουν όλα αυτά; Λες να τα 'κλεψε κανείς; Τι ψάχνουν; Τι θέλουν από μένα και τη μητέρα μου;»

Τον καθησύχασα, του είπα να μην ανησυχεί. Ήταν απίθανο να ήθελαν κάτι από κείνον.

«Μπορώ να μείνω για λίγο σπίτι σου;»

«Όχι».

«Σε παρακαλώ, δεν μπορώ να κλείσω μάτι.»

«Βρες μια λύση, Ρίνο, δεν ξέρω τι να σου πω».

Έκλεισα το τηλέφωνο και όταν με ξαναπήρε, δεν το σήκωσα. Κάθισα στο γραφείο.

Ως συνήθως υπερβολική η Λίλα, σκέφτηκα.

Ελαχιστοποιούσε κάθε πιθανότητα αναζήτησης ίχνους της. Δεν ήθελε απλώς να εξαφανιστεί τώρα, στα εξήντα έξι της, αλλά και να διαγράψει όλη τη ζωή που άφηγε πίσω της.

Εξοργίστηκα.

Για να δούμε ποια θα νικήσει αυτή τη φορά, μονολόγησα. Άνοιξα τον υπολογιστή και βάλθηκα να γράφω κάθε λεπτομέρεια της ιστορίας μας, ό,τι είχε εντυπωθεί στο μυαλό μου.

Π Α Ι Δ Ι Κ Η Η Λ Ι Κ Ι Α

Η ιστορία του δον Ακίλλε

ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ ΠΟΥ Η ΛΙΛΑ ΚΙ ΕΓΩ αποφασίσαμε να ανέβουμε τη σκοτεινή σκάλα που οδηγούσε, σκαλοπάτι το σκαλοπάτι, πλατύσκαλο το πλατύσκαλο, στην πόρτα του διαμερίσματος του δον Ακίλλε, την ίδια στιγμή ξεκίνησε και η φιλία μας.

Θυμάμαι το πορφυρό χρώμα της αυλής, τις μυρωδιές εκείνης της ζεστής ανοιξιάτικης βραδιάς. Οι μαμάδες ετοίμαζαν το βραδινό φαγητό, ήταν ώρα να επιστρέψουμε στα σπίτια μας, αλλά εμείς καθυστερούσαμε υποβάλλοντας τον εαυτό μας σε δοκιμασίες θάρρους, χωρίς να ανταλλάσσουμε κουβέντα. Εδώ και κάμποσο καιρό ήταν το μόνο πράγμα που κάναμε εντός και εκτός σχολείου. Η Λίλα έχωνε το χέρι της ως το μπράτσο στο μαύρο στόμιο ενός σωλήνα, κι ύστερα την ακολουθούσα εγώ με την καρδιά μου να χτυπάει σαν τρελή και την ελπίδα ότι δε θα ανέβαιναν πάνω μου κατσαρίδες και δε θα με δάγκωναν ποντίκια. Η Λίλα σκαρφάλωνε στο παράθυρο, στο ισόγειο της κυρίας Σπανιουόλο, κρεμιόταν από τη σιδερένια μπάρα απ' όπου περνούσε το σκοινί για το άπλωμα των ρούχων, λικνιζόταν κι ύστερα έπεφτε κάτω στο πεζοδρόμιο· έπειτα την ακολουθούσα εγώ, αν και φοβόμουν μην πέσω και χτυπήσω. Η Λίλα έμπηγε κάτω

από το δέρμα τη σκουριασμένη καρφίτσα που είχε μαζέψει από τον δρόμο, ένας Θεός ξέρει πότε, και τη φυλούσε στην τσέπη της λες και της την είχε χαρίσει κάποια νεράιδα: εγώ παρατηρούσα τη μεταλλική αιχμή που έσκαβε μια υπόλευκη σήραγγα στην παλάμη της και μετά, όταν την έβγαζε και μου την έδινε, έκανα κι εγώ το ίδιο.

Κάποια στιγμή με κοίταξε με το γνώριμο βλέμμα της, ένα βλέμμα επίμονο, με τα μάτια μισόκλειστα, κι ύστερα προχώρησε προς το σπίτι του δον Ακίλλε. Πάγωσα από τον φόβο μου. Ο δον Ακίλλε ήταν ο δράκος του παραμυθιού, μου απαγόρευαν ρητά να τον πλησιάζω, να του μιλάω, να τον κοιτάζω, να τον κατασκοπεύω, έπρεπε να συμπεριφέρομαι λες και δεν υπήρχε ούτε εκείνος ούτε η οικογένειά του. Όλοι στο σπίτι μου, και όχι μόνο, ένιωθαν μίσος και τρόμο για κείνον, άγνωστο γιατί. Ο πατέρας μου μιλούσε με τέτοιο τρόπο γι' αυτόν, ώστε τον φανταζόμουν γεροδεμένο, γεμάτο κόκκινες φουσκάλες, εξαγριωμένο, παρά το «δον»² που για μένα είχε την έννοια της ήρεμης δύναμης. Ήταν ένα ον πλασμένο από κάποιο απροσδιόριστο υλικό, μπορεί από σίδερο, γυαλί ή ακόμη και τσουκνίδα, όμως ζωντανό, ολοζώντανο, με τη ζεστή του ανάσα να ξεπηδά από τη μύτη και το στόμα του. Νόμιζα πως ακόμη κι αν τον έβλεπα από μακριά, θα μου εκτόξευε στα μάτια κάτι αιχμηρό και καυτό. Αν πάλι έκανα καμιά τρέλα και πλησιάζα στην πόρτα του σπιτιού του, θα με σκότωνε.

Κοντοστεκόμουν μήπως και η Λίλα το ξανασκεφτόταν και αποφάσιζε να γυρίσει πίσω. Ήξερα τι ήθελε να κάνει,

2. Δον για τους άντρες και δόνα για τις γυναίκες. Τίτλος τιμής που απονέμεται σε αριστοκράτες, διακεκριμένα ή αξιοσέβαστα πρόσωπα. (Σ.τ.Μ.)

μάτια ευχόμενοι να το ξεχάσει, μα εκείνη τίποτα. Τα φώτα του δρόμου δεν είχαν ανάψει ακόμα, ούτε και τα άλλα στις σκάλες. Από τα σπίτια ακούγονταν νευρικές φωνές. Για να την ακολουθήσω, έπρεπε να αφήσω πίσω μου το γαλαζωπό φως της αυλής και να μπω στη μαύρη, ζοφερή είσοδο. Όταν επιτέλους το πήρα απόφαση, στην αρχή δεν έβλεπα τίποτα, το μόνο που ένιωθα ήταν μια μυρωδιά παλιατζούρας και DDT. Σιγά σιγά συνήθισα το σκοτάδι και τότε αντίκρισα τη Λίλα καθισμένη στο πρώτο σκαλοπάτι. Σηκώθηκε και αρχίσαμε να ανεβαίνουμε τη σκάλα.

Προχωρούσαμε τοίχο τοίχο, εκείνη δυο σκαλοπάτια πιο μπροστά, εγώ δυο σκαλοπάτια πιο πίσω, αμφιταλαντευόμενη αν έπρεπε να μειώσω την απόσταση ή να την αφήσω να μεγαλώσει κι άλλο. Σήμερα μου έχει μείνει η αίσθηση του ώμου μου που τριβόταν στον τοίχο που έπεφταν οι σοβάδες και η ανάμνηση ότι τα σκαλοπάτια ήταν πολύ ψηλά, πιο ψηλά από κείνα του σπιτιού μου. Έτρεμα. Κάθε βήμα, κάθε φωνή που ακουγόταν ανήκε στον δον Ακίλλε που ερχόταν πίσω μας ή καταπάνω μας μ' ένα μεγάλο μαχαίρι, από κείνα που πετσόκβουν τα κοτόπουλα. Μυρωδιά τηγανητού σκόρδου είχε ποτίσει την ατμόσφαιρα. Η Μαρία, η γυναίκα του δον Ακίλλε, θα με έριχνε στο τηγάνι με το τσιτσιριστό λάδι, τα παιδιά τους θα με κατασπάραζαν, κι εκείνος θα μου ρουφούσε το κεφάλι όπως έκανε ο πατέρας μου με τα μπαρμπούνια.

Κάθε φορά που κοντοστεκόμασταν, έλπιζα ότι η Λίλα θα αποφάσιζε να γυρίσουμε πίσω. Εγώ ήμουν μούσκεμα στον ιδρώτα, εκείνη δεν ξέρω. Κάθε λίγο και λιγάκι κοιτούσε ψηλά, δεν καταλάβαινα τι ακριβώς, καθώς το μόνο που φαινόταν ήταν τα γκριζα παράθυρα πριν από κάθε πλατύσκαλο. Ξαφνικά, άναψαν τα φώτα, ασθενικά, σκονισμένα, αφήνο-

ντας μεγάλες σκιές εδώ κι εκεί, όπου ελλόχευαν κίνδυνοι. Περιμέναμε να καταλάβουμε αν ο δον Ακίλλε είχε πατήσει τον διακόπτη, όμως δεν ακουγόταν τίποτα, ούτε βήματα ούτε κάποια πόρτα να ανοίγει ή να κλείνει. Η Λίλα συνέχισε, εγώ την ακολούθησα.

Εκείνη είχε την αίσθηση πως έπραττε κάτι σωστό και αναγκαίο, εγώ είχα ξεχάσει κάθε λόγο και δίχως αμφιβολία βρισκόμουν εκεί μόνο και μόνο επειδή ήταν και η Λίλα. Πηγαίναμε να συναντήσουμε τον μεγαλύτερο φόβο και τρόπο εκείνης της εποχής, πανέτοιμες να αντιμετωπίσουμε τις φοβίες μας και να τον ανακρίνουμε.

Πριν φτάσουμε στο τέταρτο πλατύσκαλο, η Λίλα έκανε κάτι εντελώς απρόσμενο. Κοντοστάθηκε για να με περιμένει, κι όταν την πλησίασα, μου έτεινε το χέρι της. Αυτή η κίνησή της άλλαξε τα πάντα μεταξύ μας.

2

Εκείνη έφταιγε. Κάποια στιγμή, δεν πρέπει να είχε περάσει πολύς καιρός –θα ήταν δέκα μέρες, ένας μήνας, ποιος ξέρει, δεν είχαμε την αίσθηση του χρόνου τότε–, μου είχε αρπάξει την κούκλα μου και την είχε πετάξει σ' ένα υπόγειο. Τώρα ανεβαίναμε οδεύοντας προς τον φόβο μας, τότε ήμασταν αναγκασμένες να κατέβουμε, και μάλιστα τρέχοντας, προς το άγνωστο. Είτε προς τα πάνω είτε προς τα κάτω, εμείς πάντοτε είχαμε την αίσθηση ότι οδεύαμε προς κάτι το τρομερό, το οποίο, παρότι υπήρχε πριν από μας, περίμενε εμάς και μόνο εμάς. Όταν δεν είναι πολύς καιρός που έχεις έρθει σε τούτο τον κόσμο, είναι δύσκολο να αντιληφθείς τις συμ-

φορές που γεννά το προμήνυμα της συμφοράς, μπορεί και να μη νιώθεις καν την ανάγκη. Οι μεγάλοι, περιμένοντας το αύριο, κινούνται σε ένα παρόν πίσω από το οποίο υπάρχει το χτες ή το προχτές ή το πολύ πολύ η περασμένη εβδομάδα: τα υπόλοιπα δε θέλουν καν να τα σκέφτονται. Τα παιδιά δεν ξέρουν την έννοια του χτες, του προχτές, ούτε καν του αύριο, ο κόσμος τους είναι όλα αυτά εδώ, τώρα: ο δρόμος είναι αυτός, η είσοδος είναι αυτή, οι σκάλες είναι αυτές, αυτή είναι η μαμά, αυτός είναι ο μπαμπάς, αυτή είναι η μέρα, αυτή είναι η νύχτα. Εγώ ήμουν μικρή και η αλήθεια είναι ότι η κούκλα μου γνώριζε περισσότερα από μένα. Της μιλούσα, μου μιλούσε. Είχε πλαστικό πρόσωπο, πλαστικά μαλλιά και πλαστικά μάτια. Φορούσε ένα μπλε φορεματάκι που της είχε ράψει η μητέρα μου σε μια σπάνια στιγμή χαράς, και ήταν πανέμορφη. Η κούκλα της Λίλας όμως ήταν φτιαγμένη από ένα κιτρινωπό ρετάλι παραγεμισμένο με πριονίδι, και στα μάτια μου φάνταζε άσχημη και βρόμικη. Η μία κρυφοκοίταζε την άλλη, ζυγιάζονταν με το βλέμμα έτοιμες να χωθούν στην αγκαλιά μας, αν ξεσπούσε καταιγίδα, αν ακούγονταν μπουμπουνητά, αν κάποιος πιο μεγάλος, πιο δυνατός και με κοφτερά δόντια ήθελε να τις αρπάξει.

Παίζαμε στην αυλή, μα ήταν σαν να μην παίζαμε μαζί. Η Λίλα καθόταν καταγής, από τη μια πλευρά του παραθύρου ενός υπογείου, εγώ από την άλλη. Μας άρεσε αυτό το μέρος, κυρίως επειδή μπορούσαμε να απλώνουμε, πάνω στο τσιμέντο ανάμεσα στα ελάσματα της σχάρας του εξαερισμού, τα πράγματα της Τίνας, της κούκλας μου, και της Νου, της κούκλας της Λίλας. Ακουμπούσαμε πέτρες, καπάκια γκαζόζας, λουλουδάκια, καρφιά, θραύσματα γυαλιού. Κρυφάκουγα ότι έλεγε η Λίλα στη Νου και το επαναλάμβανα χαμηλόφωνα

στην Τίνα, ελαφρώς παραλλαγμένο. Αν εκείνη έπαιρνε ένα καπάκι και το έβαζε στο κεφάλι της κούκλας της σαν να ήταν καπέλο, εγώ έλεγα στη δικιά μου μιλώντας της στα ναπολιτάνικα: Τίνα, βάλε το βασιλικό σου στέμμα, αλλιώς θα κρυώσεις. Αν η Νου έπαιζε κουτσό στην αγκαλιά της Λίλας, λίγο μετά έκανα κι εγώ το ίδιο με την Τίνα. Μέχρι στιγμής όμως δεν είχε τύχει να παίξουμε κάποιο παιχνίδι μαζί επειδή το είχαμε συμφωνήσει. Ακόμη κι αυτό το μέρος το διαλέγαμε χωρίς να το έχουμε κανονίσει. Η Λίλα καθόταν εκεί κι εγώ έκοβα βόλτες, δήθεν πως πήγαινα κάπου αλλού. Κι ύστερα, σαν να μην έτρεχε τίποτα, καθόμουν κι εγώ δίπλα στη σχάρα του εξαερισμού από την άλλη μεριά.

Αυτό που μας έκανε μεγαλύτερη εντύπωση ήταν ο κρύος αέρας του υπογείου, μια πνοή που μας δρόσιζε την άνοιξη και το καλοκαίρι. Κι έπειτα μας άρεσαν τα ελάσματα με τους ιστούς της αράχνης, το σκοτάδι και το πυκνό πλέγμα που, κοκκινωπό από τη σκουριά, ανασηκωνόταν τόσο από τη μεριά μου όσο και από τη μεριά της Λίλας, σχηματίζοντας δύο παράλληλες χαραμάδες, μέσα από τις οποίες μπορούσαμε να ρίξουμε μες στο σκοτάδι πέτρες και να αφουγκραστούμε τον ήχο τους, όταν έφταναν στο έδαφος. Όλα ήταν όμορφα και τρομακτικά τότε. Μέσα από κείνες τις χαραμάδες, το σκοτάδι μπορεί ξαφνικά να μας άρπαζε τις κούκλες, που άλλοτε κρατούσαμε στην ασφάλεια της αγκαλιάς μας κι άλλοτε, πιο συχνά, τις αφήναμε επίτηδες δίπλα στο σκεβρωμένο πλέγμα, εκτεθειμένες στην παγερή πνοή του υπογείου, στους απειλητικούς ήχους που ακούγονταν από μέσα, στα θροϊσμάτα, στα τριξίματα, στα ξυσίματα.

Η Νου και η Τίνα δεν ήταν ευτυχισμένες. Ο φόβος που βιώναμε καθημερινά ήταν ο δικός τους. Δεν εμπιστευόμα-

στην τα φώτα πάνω στις πέτρες, στα κτίρια, στην εξοχή, στους ανθρώπους εκτός και εντός σπιτιών. Διαισθανόμασταν τις σκοτεινές γωνίες, τα καταπιεσμένα συναισθήματα, έτοιμα να ξεσπάσουν ανά πάσα στιγμή. Και σε αυτά τα μαύρα στόμια, στις σπηλιές που έχασκαν κάτω από τα κτίρια της γειτονιάς, αποδίδαμε ό,τι μας τρώμαζε στο φως της ημέρας. Ο δον Ακίλλε, για παράδειγμα, δε βρισκόταν μόνο στο σπίτι του στον τελευταίο όροφο, αλλά κι εκεί, μια αράχνη ανάμεσα στις αράχνες, ένας ποντικός ανάμεσα στους ποντικούς, μια μορφή που έπαιρνε οποιαδήποτε άλλη μορφή. Τον φανταζόμουν με το στόμα ανοιχτό εξαιτίας των κοφτερών σαν ζώου δοντιών του, το κορμί του από στιλβωμένη πέτρα και δηλητηριώδη χορτάρια, πανέτοιμος να χώσει σε μια πελώρια μαύρη τσάντα ό,τι αφήναμε να πέσει μέσα απ' το σκεβρωμένο πλέγμα. Η τσάντα αυτή ήταν το σήμα κατατεθέν του δον Ακίλλε, την είχε πάντα μαζί του, ακόμη και στο σπίτι, για να βάζει οποιοδήποτε έμφυχο ή άφυχο υλικό.

Η Λίλα γνώριζε τη φοβία μου, η κούκλα μου μιλούσε μεγαλόφωνα γι' αυτήν. Κι έτσι, την ημέρα που ανταλλάξαμε για πρώτη φορά τις κούκλες μας χωρίς καμία κουβέντα παρά μόνο με βλέμματα και χειρονομίες, εκείνη μόλις πήρε στα χέρια της την Τίνα, την έσπρωξε μέσα στο πλέγμα και την έριξε μες στο σκοτάδι.

3

Η Λίλα εμφανίστηκε στη ζωή μου στην πρώτη δημοτικού και μου κέντρισε αμέσως την προσοχή επειδή ήταν πολύ κακιά. Σ' αυτή την τάξη όλες γινόμασταν λιγάκι κακές, αλλά μόνο

όταν δε μας έβλεπε η δασκάλα μας, η κυρία Ολιβιέρο. Η Λίλα όμως ήταν πάντα κακιά. Μια φορά έκοψε σε κομματάκια ένα απορροφητικό χαρτί, ύστερα τα βούτηξε ένα ένα στο μελάني κι έπειτα βάλθηκε να τα φαρεύει ένα ένα με την πένα της και να τα πετάει πάνω μας. Εμένα με πέτυχε δύο φορές στα μαλλιά και μία στον λευκό μου γιακά. Η δασκάλα έβαλε τις φωνές με τον χαρακτηριστικό της τρόπο, με μια φωνή σαν καρφίτσα, λεπτή και σουβλερή, που μας τρομοκρατούσε, και την έβαλε τιμωρία πίσω από τον πίνακα. Η Λίλα όχι μόνο δεν υπάκουσε, αλλά ούτε καν πτοήθηκε και συνέχισε να ρίχνει εδώ κι εκεί χάρτινα μπαλάκια βουτηγμένα στο μελάνι. Τότε, η κυρία Ολιβιέρο, μια ευτραφής γυναίκα που στα μάτια μας φάνταζε πολύ γριά, αν και μόλις θα είχε πατήσει τα σαράντα, κατέβηκε από την έδρα απειλώντας την, σκόνηταψε –άγνωστο πού–, δεν κατάφερε να κρατήσει την ισορροπία της και έπεσε με το πρόσωπο στη γωνία ενός θρανίου. Έμεινε ξαπλωμένη στο πάτωμα, σαν νεκρή.

Το τι συνέβη αμέσως μετά δεν το θυμάμαι πια: το μόνο που θυμάμαι είναι το ασάλευτο κορμί της δασκάλας, έναν σκουρόχρωμο μπόγο, και τη Λίλα να την κοιτάζει σοβαρή σοβαρή.

Στο μυαλό μου έχουν εντυπωθεί πολλά παρόμοια ατυχήματα. Ζούσαμε σε έναν κόσμο όπου παιδιά και μεγάλοι τραυματίζονταν συχνά, αιμορραγούσαν, οι πληγές τους κακοφόρμιζαν και κάποιες φορές πέθαιναν. Μία από τις κόρες της κυρίας Ασσούντα, της μανάβισσας, τραυματίστηκε μ' ένα καρφί και πέθανε από τέτανο. Ο μικρός γιος της κυρίας Σπανιουόλο πέθανε από λαρυγγοτραχειοβρογχίτιδα. Ένας ξάδερφός μου, σε ηλικία είκοσι χρονών, ένα πρωί πήγε να φτυαρίσει κάτι χαλάσματα και το βράδυ πέθανε από ασφυ-

ξία, με το αίμα να του βγαίνει από τα αυτιά και το στόμα. Ο πατέρας της μητέρας μου σκοτώθηκε την ώρα που έχτιζε ένα σπίτι, πέφτοντας από τη σκαλωσιά. Ο πατέρας του κυρίου Πελούζο έχασε το ένα του χέρι όταν μαγκώθηκε κατά λάθος στον τόρνο. Η αδερφή της Τζουζεππίνα, της γυναίκας του κυρίου Πελούζο, πέθανε στα είκοσι δύο της από φυματίωση. Ο πρωτότοκος γιος του δον Ακίλλε –δεν τον είδα ποτέ μου, κι όμως είχα την αίσθηση ότι τον θυμόμουν– πήγε στον πόλεμο και πέθανε δύο φορές, πρώτα πνίγηκε στον Ειρηνικό Ωκεανό και μετά τον έφαγαν τα σκυλόφαρα. Όλη η οικογένεια Μελιόρρε πέθανε αγκαλιασμένη, ουρλιάζοντας από τον φόβο της, σε έναν βομβαρδισμό. Η ηλικιωμένη δεσποινίς Κλορίντα πέθανε εισπνέοντας γκάζι αντί για αέρα. Ο Τζαννίνο, που πήγαινε τετάρτη δημοτικού όταν εμείς ήμασταν στην πρώτη, σκοτώθηκε όταν μια μέρα βρήκε μια βόμβα και την έπιασε. Η Λουιτζίνα, με την οποία παίζαμε μαζί στην αυλή ή μήπως όχι; μπορεί να ήταν απλώς ένα όνομα, πέθανε από εξανθηματικό τύφο. Έτσι ήταν ο κόσμος μας, γεμάτος θανατηφόρες λέξεις: λαρυγγοτραχειοβρογχίτιδα, τέτανος, εξανθηματικός τύφος, χαλάσματα, δουλειά, βομβαρδισμός, βόμβα, φυματίωση, κακοφόρμισμα. Όλες οι φοβίες που με συντρόφευαν μια ζωή ανάγονται σ' αυτές τις λέξεις, σ' εκείνα τα χρόνια.

Οι άνθρωποι πέθαιναν και από πράγματα που έμοιαζαν φυσιολογικά. Για παράδειγμα, μπορεί να πέθαινες, αν ιδρωνες και μετά έπινες κρύο νερό από τη βρύση χωρίς να έχεις πλύνει τα χέρια σου πρώτα: μπορεί να γέμιζες κόκκινα στίγματα, μετά να σε έπιανε βήχας και να μην μπορούσες να πάρεις ανάσα. Μπορεί να πέθαινες αν έτρωγες μαύρα κεράσια χωρίς να φτύνεις τα κουκούτσια. Μπορεί να πέθαινες αν μα-

σούσες τσιχλόφουσκα και την κατάπινες από αφηρημάδα. Μπορεί να πέθαινες κυρίως αν χτυπούσες στον κρόταφο. Ο κρόταφος ήταν πολύ ευαίσθητο σημείο και γι' αυτό όλες μας ήμασταν πολύ προσεκτικές. Αρκούσε μια πέτρα μόνο, και τότε το πετροβόλημα ήταν στην ημερήσια διάταξη. Βγαίνοντας από το σχολείο, μια συμμορία αγοριών από τα περίχωρα, με αρχηγό κάποιον ονόματι Έντσο ή Εντσούτσο, έναν από τους γιους της Ασσούντα της μανάβισσας, άρχιζε να μας πετάει πέτρες. Ήταν εξοργισμένοι επειδή ήμασταν καλύτερες από κείνους. Όταν εκτοξεύονταν οι πέτρες, όλες το βάζαμε στα πόδια, όλες εκτός από τη Λίλα, η οποία συνέχιζε να περπατάει με βήμα σταθερό και κάποιες φορές μάλιστα κοντοστεκόταν. Ήταν πολύ καλή στο να μελετά την τροχιά κάθε πέτρας και να την αποφεύγει με μια ήρεμη κίνηση, που σήμερα θα την αποκαλούσα ντελικάτη. Είχε έναν μεγαλύτερο αδερφό και ίσως να είχε μάθει από κείνον, δεν ξέρω, κι εγώ είχα αδέρφια, αν και μικρότερα, αλλά δεν είχα μάθει τίποτε από κείνα. Ωστόσο, όποτε την έβλεπα να έχει μείνει πίσω, παρότι φοβόμουν πολύ, σταματούσα και την περίμενα.

Υπήρχε κιόλας κάτι μέσα μου που με εμπόδιζε να την παρατήσω. Δεν τη γνώριζα καλά, δεν είχαμε μιλήσει ποτέ η μία στην άλλη, παρότι βρισκόμασταν σε έναν διαρκή ανταγωνισμό εντός και εκτός τάξης. Κατά έναν περίεργο τρόπο, ένιωθα πως αν το έβαζα στα πόδια μαζί με τις άλλες, θα της άφηνα κάτι δικό μου που δε θα μου το επέστρεφε ποτέ ξανά.

Στην αρχή κρυβόμουν πίσω από κάποια γωνία και ξεπρόβαλλα για να δω αν ερχόταν η Λίλα. Ύστερα επειδή εκείνη δεν έκανε βήμα, αναγκαζόμουν να πάω εγώ προς το μέρος της, της έδινα πέτρες και έριχνα κι εγώ. Όμως το έκανα χωρίς να είμαι σίγουρη, έκανα πολλά πράγματα στη ζωή μου

χωρίς να είμαι ποτέ σίγουρη, πάντοτε ένιωθα κάπως απόμακρη από τις ίδιες μου τις πράξεις. Από την άλλη, η Λίλα είχε από μικρή – τώρα πια δεν μπορώ να πω με ακρίβεια αν ήταν από την ηλικία των έξι-επτά χρονών ή όταν ανεβήκαμε μαζί τις σκάλες που οδηγούσαν στο σπίτι του don Ακίλλε και ήμασταν οκτώ, κοντά εννιά ετών– το χαρακτηριστικό της απόλυτης αποφασιστικότητας. Είτε γράπωνε την τρίχρωμη πένα της είτε μια πέτρα είτε την κουπαστή στη σκοτεινή σκάλα, σου έδινε να καταλάβεις πως ό,τι ακολουθούσε –θα έμπηγε με μια αποφασιστική κίνηση την πένα στο ξύλινο θρανίο, θα έριχνε μπαλάκια από χαρτί βουτηγμένα στο μελάνι, θα χτυπούσε τα αγόρια, θα ανέβαινε μέχρι την πόρτα του don Ακίλλε–, θα το έκανε χωρίς τον παραμικρό δισταγμό.

Η συμμαορία ερχόταν από τα αναχώματα του σιδηροδρομικού σταθμού και εφοδιαζόταν με πέτρες από τις γραμμές του τρένου. Ο Έντσο, ο αρχηγός, ήταν πολύ επικίνδυνο παιδί, τουλάχιστον τρία χρόνια μεγαλύτερός μας, είχε μείνει στην ίδια τάξη και είχε πολύ κοντά ξανθά μαλλιά και ανοιχτόχρωμα μάτια. Έριχνε με μεγάλη ακρίβεια μικρές κοφτερές πέτρες και η Λίλα τον περίμενε για να του δείξει πώς θα τις απέφευγε, να τον εκνευρίσει ακόμη περισσότερο και να του απαντήσει μεμιάς με τον ίδιο επικίνδυνο τρόπο. Μια φορά τον πετύχαμε στον δεξιό αστράγαλο και λέω τον πετύχαμε, γιατί εγώ ήμουν εκείνη που έδωσε στη Λίλα μια πλακουτσωτή πέτρα με λαξεμένες άκρες. Η πέτρα έξυσε το δέρμα του Έντσο σαν ξυράφι, αφήνοντάς του μια κόκκινη κηλίδα απ' όπου αμέσως άρχισε να αναβλύζει αίμα. Το αγόρι κοίταξε το πληγωμένο του πόδι – σαν να τον βλέπω τώρα μπροστά μου· ανάμεσα στον αντίχειρα και στον δείκτη του κρατούσε την πέτρα που ετοιμαζόταν να μας πετάξει, είχε

κιόλας ανασηκώσει το χέρι για να τη ρίξει, κι όμως ακινητοποιήθηκε ξαφνιασμένος. Τα αγόρια που είχε στις διαταγές του κοιτούσαν εμβρόντητα το αίμα. Από την άλλη, η Λίλα δεν έδειξε την παραμικρή ικανοποίηση με το πετυχημένο της χτύπημα και έσκυψε να πιάσει άλλη μία πέτρα. Εγώ τη γράπωσα από το μπράτσο, αυτή ήταν η πρώτη μας επαφή, μια επαφή απότομη και τρομαγμένη. Διαισθανόμουν πως η συμμορία θα γινόταν πιο σκληρή και ήθελα να φύγουμε. Δεν προλάβουμε όμως. Ο Έντσο, παρά το ματωμένο του πόδι, συνήλθε από την έκπληξη και έριξε την πέτρα που βαστούσε στο χέρι. Κρατούσα ακόμη σφιχτά τη Λίλα, όταν η πέτρα τη βρήκε στο μέτωπο και την ίδια στιγμή εκείνη ξεγλίστρησε μέσα από τα χέρια μου. Δευτερόλεπτα μετά ήταν ξαπλωμένη στο πεζοδρόμιο με σπασμένο το κεφάλι.

4

Αίμα. Κατά κανόνα ξεπηδούσε από τις πληγές μόνο αφού ανταλλάσσαμε τρομερές κατάρρες και απαίσια αισχρολόγια. Ο πατέρας μου, ο οποίος φαινόταν καλός άνθρωπος, εκστόμιζε διαρκώς βρισιές και απειλές εάν κάποιος, όπως έλεγε, δεν ήταν άξιος να ζει σ' αυτό τον κόσμο. Τα είχε κυρίως με τον δον Αχιλλέ. Πάντα είχε κάτι να του προσάψει και ορισμένες φορές έκλεινα τ' αυτιά μου για να μη με επηρεάζουν οι βρισιές του. Όταν μιλούσε με τη μητέρα μου για κείνον, τον αποκαλούσε «ο ξάδερφός σου», μόνο που η μητέρα μου διέφευδε αμέσως αυτή τη σχέση αίματος (υπήρχε κάποια συγγένεια αλλά πολύ μακρινή) και περνούσε στην αντεπίθεση. Με τρώμαζε η οργή τους και κυρίως με τρώμαζε η υπο-

φία ότι ο don Ακίλλε πολύ πιθανόν να είχε εξαιρετικά ευαίσθητα αυτιά και να άκουγε εξ αποστάσεως τις βλαστήμιες που του εκτόξευαν. Φοβόμουν μην έρθει να τους σκοτώσει.

Πάντως, ο ορκισμένος εχθρός του don Ακίλλε δεν ήταν ο πατέρας μου αλλά ο κύριος Πελούζο, ένας επιδέξιος μαραγκός, πάντα άφραγκος, αφού έπαιζε ό,τι έβγαζε και δεν έβγαζε στο πίσω δωματιάκι του καφέ Σολάρα. Ο Πελούζο ήταν πατέρας μιας συμμαθήτριάς μας, της Καρμέλας, του Πασκουάλε και άλλων δύο παιδιών, πιο φτωχών από εμάς, με τα οποία πού και πού έπαιζα εγώ και η Λίλα, μόνο που εκείνα εντός και εκτός σχολείου προσπαθούσαν να κλέψουν τα πράγματά μας, την πένα, τη γόμα, το κυδωνόπαστο, αλλά στο τέλος επέστρεφαν σπίτι τους καταμελανιασμένα από τις κλοτσιές που τους ρίχναμε.

Κάθε φορά που αντικρίζαμε τον κύριο Πελούζο, ήταν σαν να βλέπαμε την προσωποποίηση της απελπισίας. Από τη μία έχανε τα πάντα στον τζόγο και από την άλλη τον άρχιζαν όλοι στις σφαλιάρες, γιατί δεν μπορούσε πια να θρέψει την οικογένειά του. Για κάποιους άγνωστους λόγους απέδιδε την καταστροφή του στον don Ακίλλε. Του καταλόγιζε ότι του είχε αρπάξει, λες και το σκοτεινό κορμί του don Ακίλλε ήταν όλο φτιαγμένο από μαγνήτη, όλα τα ξυλουργικά εργαλεία του, αχρηστεύοντάς του έτσι το μαγαζί. Τον κατηγορούσε ότι μέχρι κι αυτό του είχε αρπάξει και το είχε μετατρέψει σε παντοπωλείο. Για χρόνια φανταζόμουν την πένσα, το πριόνι, την τανάλια, το σφυρί, τη μέγκενη και χιλιάδες καρφιά να ίπτανται σαν ένα μεταλλικό σμήνος και να τα ρουφάει το υλικό από το οποίο ήταν πλασμένος ο don Ακίλλε. Για χρόνια έβλεπα να βγαίνουν από το κορμί του, τραχύ και βαρύ από τα τόσα ετερογενή υλικά, σαλάμια, κεφάλια

προβολόνε, μορταδέλες, λαρδί και ζαμπόν, κι αυτά με τη μορφή σμήνους.

Όλα ετούτα συνέβησαν σε μια ζοφερή εποχή. Ο don Ακίλλε πρέπει να είχε εκδηλώσει όλη την τερατώδη φύση του πριν καν γεννηθούμε εμείς. Πριν. Η Λίλα χρησιμοποιούσε συχνά αυτό τον όρο εντός και εκτός σχολείου. Μα όπως φαίνεται, δεν την ένοιαζε τόσο τι είχε γίνει πριν από εμάς –γεγονότα εν πολλοίς σκοτεινά, για τα οποία οι μεγάλοι είτε τηρούσαν σιγή ιχθύος είτε μιλούσαν με μεγάλη επιφυλακτικότητα–, όσο ότι αυτό το πριν υπήρξε στ’ αλήθεια. Εκείνη την εποχή το γεγονός ετούτο της προκαλούσε αμηχανία, μερικές φορές μάλιστα την εκνεύριζε κιόλας. Όταν γίναμε φίλες, μου μιλούσε πολύ συχνά γι’ αυτό το παράλογο πράγμα –το πριν από εμάς–, μεταδίδοντας τελικά και σ’ εμένα τον εκνευρισμό της. Κράτησε πολύ, μα πάρα πολύ το χρονικό διάστημα που δεν υπήρχαμε· το χρονικό διάστημα που ο don Ακίλλε είχε δείξει σε όλους τι πραγματικά ήταν: ένα μοχθηρό πλάσμα, άγνωστης ζωο-ορυκτής φυσιογνωμίας, το οποίο, όπως φαινόταν, ρουφούσε το αίμα των άλλων, ενώ το δικό του δεν έτρεχε ποτέ, πιθανόν να μην έγδερνε τίποτε το δέρμα του.

Ήμασταν στη δευτέρα δημοτικού μάλλον, κι ακόμα δε μιλούσαμε, όταν κυκλοφόρησε η φήμη ότι μπροστά από την εκκλησία της Σάκρα Φαμίλια, μετά το τέλος της λειτουργίας, ο κύριος Πελούζο άρχισε να φωνάζει οργισμένος στον don Ακίλλε, κι εκείνος, αφού άφησε τον μεγάλο του γιο, τον Στέφανο, την Πινούτσα, τον Αλφόνσο που ήταν συνομήλικός μας και τη γυναίκα του, φανέρωσε μονομιάς την πιο ανατριχιαστική πλευρά του εαυτού του, όρμησε στον Πελούζο, τον σήκωσε ψηλά και τον εκσφενδόνισε σε κάποιο δέντρο του κο-

ντινού πάρκου και τον παράτησε εκεί λιπόθυμο, με το αίμα του να αναβλύζει από εκατό πληγές στο κεφάλι και σε όλο του το σώμα, ανήμπορος ο κακομοίρης να φωνάξει έστω βοήθεια.

5

Δε νοσταλγώ την παιδική μας ηλικία, ήταν γεμάτη βία. Ζούσαμε λογιών λογιών καταστάσεις μέσα κι έξω από τα σπίτια μας, αν και δε θυμάμαι να σκέφτηκα ποτέ ότι η ζωή που μας έλαχε ήταν τόσο άσχημη. Έτσι ήταν η ζωή, τελεία και παύλα: μεγαλώνουμε με το καθήκον να την κάνουμε δύσκολη στους άλλους, προτού οι άλλοι την κάνουν δύσκολη σ' εμάς. Βέβαια, εγώ θα προτιμούσα τους καλούς τρόπους που κήρυττε η δασκάλα και ο εφημέριος, αλλά καταλάβαινα ότι οι τρόποι αυτοί δεν ταίριαζαν στη γειτονιά μας, ακόμη κι αν ήσουν κορίτσι. Οι γυναίκες τσακώνονταν περισσότερο από τους άντρες, μαλλιοτραβιούνταν, χτυπούσε η μία την άλλη. Το να προκαλείς πόνο ήταν αρρώστια. Από μικρή φανταζόμουν μικρά ζώα, σχεδόν αόρατα, που έρχονταν μες στη νύχτα στη γειτονιά μας, έβγαιναν από τις στέρνες, από τα παροπλισμένα βαγόνια των τρένων πέρα από τα αναχώματα, από κάτι βρομερά χορτάρια που τα αποκαλούσαμε βρομιστερά, από τα βατράχια, από τις σαλαμάνδρες, από τις μύγες, από τις πέτρες, από τη σκόνη και τρύπωναν στο νερό, στο φαγητό και στον αέρα, κάνοντας τις μαμάδες και τις γιαγιάδες μας νευρικές σαν διψασμένες σκύλες. Ήταν πιο δηλητηριασμένες από τους άντρες, γιατί εκείνοι μπορεί να ήταν διαρκώς εξοργισμένοι, αλλά στο τέλος ηρεμούσαν, ενώ

οι φαινομενικά ήσυχες και συγκαταβατικές γυναίκες, όταν εξαγριώνονταν, έφταναν στα άκρα το μένος τους, δίχως να σταματάνε.

Τη Λίλα σημάδεψε αυτό που συνέβη στη Μελίνα Καπούτσο, συγγενή της μητέρας της. Κι εμένα το ίδιο. Η Μελίνα έμενε στην ίδια πολυκατοικία μ' εμάς, εμείς στον δεύτερο όροφο, εκείνη στον τρίτο. Ήταν γύρω στα τριάντα, με έξι παιδιά, αλλά εμάς μας φαινόταν γριά. Ο άντρας της ήταν συνομήλικός της και ξεφόρτωνε καφάσια στη λαχαναγορά. Τον θυμάμαι κοντό και παχουλό μα όμορφο, με αγέρωχο πρόσωπο. Μια νύχτα βγήκε από το σπίτι, όπως έκανε πάντα, και πέθανε, μπορεί να τον σκότωσαν, μπορεί να πήγε και από κούραση. Η κηδεία του ήταν ένα θλιβερό γεγονός: πήγε όλη η γειτονιά, μέχρι και οι γονείς μου και οι γονείς της Λίλας. Ύστερα πέρασε ο καιρός και ποιος ξέρει τι να έπαθε η Μελίνα. Φυσιογνωμικά είχε μείνει ίδια, μια ξερακιανή γυναίκα με μεγάλη μύτη, ήδη γκριζα μαλλιά, στριγκιά φωνή που το βράδυ φώναζε τα παιδιά από το παράθυρο ένα ένα με το όνομά τους, με συλλαβές τραβηγμένες από την οργανισμένη απελπισία της: Άαα-ντα, Μιι-κέ-λεε. Στην αρχή τη βοηθούσε πολύ ο Ντονάτο Σαρρατόρε, που έμενε ακριβώς πάνω από το δικό της διαμέρισμα, στον τέταρτο και τελευταίο όροφο. Ο Ντονάτο πήγαινε ανελλιπώς στην ενορία της Σάκρα Φαμίλια και ως καλός χριστιανός τη φρόντιζε συγκεντρώνοντας χρήματα, μεταχειρισμένα ρούχα και παπούτσια, τακτοποίησε τον μεγάλο της γιο, τον Αντόνιο, στο συνεργείο αυτοκινήτων ενός γνωστού του, ονόματι Γκορρέζιο. Η Μελίνα τού ήταν τόσο ευγνώμων, ώστε μες στην καρδιά αυτής της απελπισμένης γυναίκας η ευγνωμοσύνη μετουσιώθηκε σε έρωτα, σε πάθος. Κανείς δεν ξέρει αν ο Σαρρα-

τόρε το κατάλαβε ποτέ. Ήταν καλόκαρδος άνθρωπος, αλλά πολύ σοβαρός, όλο σπίτι, εκκλησία και δουλειά, ανήκε στο εποχούμενο προσωπικό των Κρατικών Σιδηροδρόμων, είχε σταθερό μισθό με τον οποίο συντηρούσε αξιοπρεπώς τη γυναίκα του Λίντια και τα πέντε τους παιδιά – Νίνο έλεγαν τον μεγαλύτερο. Όποτε δεν ταξίδευε στη γραμμή Νάπολη-Πάολα μετ' επιστροφής, έκανε μαστορέματα στο σπίτι, έβγαινε για ψώνια, πήγαινε βόλτα τον βενιαμίν της οικογένειας με το καροτσάκι. Πράγματα πολύ ασυνήθιστα για τη γειτονιά μας. Κανενός δεν περνούσε από το μυαλό ότι με αυτό τον τρόπο ο Ντονάτο προσπαθούσε να ξεκουράσει λίγο τη γυναίκα του. Όχι, όλοι οι άντρες της γειτονιάς, με πρώτο και καλύτερο τον πατέρα μου, τον θεωρούσαν από κείνους τους άντρες που τους αρέσει να παριστάνουν τις γυναίκες, πόσω μάλλον που έγραφε ποιήματα και τα διάβαζε με χαρά σε όλους. Δεν πέρασε ούτε καν από το μυαλό της Μελίνας. Η χήρα προτιμούσε να σκέφτεται ότι μιας και ήταν τόσο ευγενική ψυχή, η γυναίκα του φρόντισε να του βάλει τα δυο πόδια σ' ένα παπούτσι, κι έτσι αποφάσισε να αγωνιστεί σκληρά κατά της Λίντια Σαρρατόρε για να τον απελευθερώσει από τα δεσμά της και να τον βοηθήσει να σμίξει μαζί της. Ο πόλεμος που ακολούθησε μου φάνηκε αστείος, όλοι μιλούσαν γι' αυτόν εντός και εκτός σπιτιού, χασκογελώντας μοχθηρά. Η Λίντια άπλωνε τα φρεσκοπλυμένα σεντόνια και η Μελίνα σκαρφάλωνε στο περβάζι και της τα λέρωνε μ' ένα καλάμι που το είχε καφαλίσει επίτηδες στη φωτιά· η Λίντια περνούσε κάτω από τα παράθυρα, κι εκείνη την έφτυνε στο κεφάλι ή της έριχνε λεκάνες με βρομόνερα· η Λίντια έκανε θόρυβο την ημέρα περπατώντας μαζί με τα διαολάκια τα παιδιά της πάνω από το κεφάλι της, κι εκείνη

λυσσούσε όλη νύχτα να χτυπάει το ταβάνι με το κοντάρι της σφουγγαρίστρας. Ο Σαρρατόρε έκανε τα αδύνατα δυνατά για να τις συμφιλιώσει, αλλά παραήταν ευαίσθητος κι ευγενικός. Έτσι, η εκδικητικότητα των δύο γυναικών φούντωσε και μόλις διασταυρώνονταν στον δρόμο ή στις σκάλες, άρχιζαν να βρίζονται και να λένε λόγια σκληρά, άκαρδα. Από εκείνη τη στιγμή άρχισα να τις φοβάμαι. Μία από τις πολλές τρομερές σκηνές της παιδικής μου ηλικίας ξεκινά με τις αγριοφωνάρες της Μελίνας και της Λίντια, με τις βρισιές που ξεστομίζει η μία στην άλλη από τα παράθυρα και μετά στις σκάλες· και συνεχίζει μετά με τη μητέρα μου που τρέχει στην πόρτα του σπιτιού, την ανοίγει και βγαίνει στο πλατύσκαλο μ' εμάς να την ακολουθούμε· και τελειώνει με την εικόνα, ανυπόφορη για μένα ακόμη και σήμερα, των δύο γυναικών που κατρακυλάνε μπουρδουκλωμένες στις σκάλες, το κεφάλι της Μελίνας να χτυπάει στο πλατύσκαλο, λίγα εκατοστά απόσταση από τα παπούτσια μου, σαν καρπούζι που γλίστρησε μέσα από τα χέρια κάποιου.

Δυσκολεύομαι να εξηγήσω γιατί εκείνη την εποχή εμείς τα κορίτσια παίρναμε το μέρος της Λίντια Σαρρατόρε. Ίσως επειδή είχε συμμετρικά χαρακτηριστικά και ξανθά μαλλιά. Ή επειδή ο Ντονάτο ήταν δικός της και είχαμε καταλάβει ότι η Μελίνα ήθελε να της τον πάρει. Ή επειδή τα παιδιά της Μελίνας ήταν ρακένδυτα και βρόμικα, ενώ της Λίντια καθαρά, καλοχτενισμένα και ο πρωτότοκος, ο Νίνο, που ήταν λίγο πιο μεγάλος από εμάς, ήταν όμορφος, μας άρεσε. Μόνο η Λίλα υποστήριζε τη Μελίνα, αν και δε μας εξήγησε ποτέ το γιατί. Το μόνο που είπε κάποια στιγμή ήταν ότι εάν πέθαινε η Λίντια Σαρρατόρε, δε θα της καιγόταν καρφάκι, κι εγώ σκέφτηκα ότι έβλεπε έτσι τα πράγματα λίγο επειδή

ήταν κακόψυχη και λίγο επειδή εκείνη και η Μελίνα ήταν μακρινοί συγγενείς.

Κάποτε επιστρέψαμε από το σχολείο μια παρέα τεσσάρων ή πέντε παιδιών. Μαζί μας ήταν και η Μαρίζα Σαρρατόρε, η οποία συνήθως ερχόταν όχι επειδή τη συμπαθούσαμε, αλλά επειδή ελπίζαμε ότι χάρη σ' εκείνη, θα μπορούσαμε να έρθουμε σε επαφή με τον μεγάλο της αδερφό, τον Νίνο. Εκείνη είδε πρώτη απ' όλους τη Μελίνα. Η γυναίκα περπατούσε στην άλλη πλευρά του δρόμου με βήμα αργό, κρατώντας στο ένα χέρι μια χαρτοσακούλα από την οποία έβγαζε κάτι με το άλλο χέρι και το έτρωγε. Η Μαρίζα μάς την έδειξε αποκαλώντας την παστρικιά, δίχως την παραμικρή περιφρόνηση, απλώς επαναλάμβανε τον χαρακτηρισμό που χρησιμοποιούσε η μητέρα της στο σπίτι. Η Λίλα, αν και πιο κοντή και κοκαλιάρρα, της έριξε στη στιγμή ένα χαστούκι τόσο δυνατό, ώστε την έριξε κάτω, και το έκανε εν ψυχρώ, όπως συνήθιζε σε κάθε βίαιο περιστατικό, χωρίς να βάλει τις φωνές ούτε πριν ούτε μετά, χωρίς να προειδοποιήσει, δίχως να κλείσει τα μάτια, ψυχρή και αποφασιστική.

Εγώ πρώτα έτρεξα να βοηθήσω τη Μαρίζα που είχε βάλει κιόλας τα κλάματα, τη βοήθησα να σηκωθεί, κι ύστερα έστρεψα το κεφάλι για να δω τι έκανε η Λίλα. Είχε κατέβει από το πεζοδρόμιο και προχωρούσε προς το μέρος της Μελίνας διασχίζοντας τον δρόμο, αδιαφορώντας για τα φορτηγά που περνούσαν. Διέκρινα, όχι τόσο στο πρόσωπό της όσο στη συμπεριφορά της, κάτι που με τάραξε και που ακόμη και σήμερα δυσκολεύομαι να εξηγήσω, γι' αυτό προς το παρόν θα αρκεστώ να πω τα εξής: παρότι διέσχιζε τον δρόμο, μικρόσωμη, μελαψή, νευρική, παρότι το έκανε με τη γνώριμη αποφασιστικότητά της, ήταν ακλόνητη. Ακλόνητη για ό,τι

έκανε η συγγενής της μητέρας της, ακλόνητη στον πόνο, ακλόνητη σαν στήλη άλατος. Ταυτισμένη. Ένα με τη Μελίνα, που κρατούσε στο ένα της χέρι το μαλακό σκούρο σαπούνι, φρεσκοαγορασμένο από το υπόγειο του δον Κάρλο, και με το άλλο χέρι το έκοβε και το έτρωγε.

6

Την ημέρα που η κυρία Ολιβιέρο έπεσε από την έδρα και χτύπησε τον κρόταφό της στο θρανίο, εγώ, όπως είπα, νόμιζα ότι ήταν νεκρή, ότι είχε πεθάνει την ώρα της δουλειάς όπως ο παππούς μου ή ο άντρας της Μελίνας, κι είχα την αίσθηση ότι λογικά θα πέθαινε και η Λίλα λόγω της τρομερής τιμωρίας που θα της επέβαλλαν. Αντίθετα, όμως, για ένα απροσδιόριστο χρονικό διάστημα –σύντομο, μεγάλο– δε συνέβη τίποτα. Και οι δύο, δασκάλα και μαθήτρια, απλώς εξαφανίστηκαν από την καθημερινότητά μας και από τη μνήμη μας.

Τα πάντα όμως ήταν απροσδόκητα τότε. Η κυρία Ολιβιέρο επέστρεψε στο σχολείο ζωντανή κι άρχισε να ασχολείται με τη Λίλα όχι για να την τιμωρήσει, όπως θα μας φαινόταν φυσιολογικό, αλλά για να την εκθειάσει.

Αυτή η καινούρια φάση ξεκίνησε όταν κάλεσαν στο σχολείο τη μητέρα της Λίλας, την κυρία Τσερούλλο. Ένα πρωί χτύπησε την πόρτα ο επιστάτης και την ανήγγειλε. Αμέσως μετά εμφανίστηκε η Νούντσια Τσερούλλο, αγνώριστη. Εκείνη, που όπως η πλειονότητα των γυναικών της γειτονιάς ζούσε τελείως ατημέλητη, φορώντας παντόφλες και παλιά φθαρμένα ρούχα, εμφανίστηκε με τα καλά της (ρούχα για γάμο, βάφτιση, πρώτη κοινωνία, κηδεία), ντυμένη με σκού-

ρα χρώματα, με γυαλιστερή μαύρη τσάντα, παπούτσια με λίγο ταχούνι που τυραννούσαν τα πρησμένα της πόδια, και πρόσφερε στη δασκάλα δύο χαρτοσακούλες, μία με ζάχαρη και μία με καφέ.

Η δασκάλα δέχτηκε μετά χαράς το δώρο και είπε σ' εκείνη και σε όλη την τάξη, με το βλέμμα στυλωμένο στη Λίλα, η οποία όμως κοιτούσε το θρανίο, φράσεις που η γενική τους έννοια με αποπροσανατόλισε. Πηγαίναμε πρώτη δημοτικού. Μόλις είχαμε μάθει την αλφαβήτα και να μετράμε από το ένα ως το δέκα. Η πιο καλή μαθήτριά της τάξης ήμουν εγώ, αναγνώριζα όλα τα γράμματα, ήξερα να λέω ένα, δύο, τρία, τέσσερα και ούτω καθεξής, δεχόμουν συνεχώς επαίνους για τα ωραία μου γράμματα, κέρδιζα τις κονκάρδες με τα χρώματα της ιταλικής σημαίας που έραβε η δασκάλα. Παρ' όλα αυτά η κυρία Ολιβιέρο, προς μεγάλη μου έκπληξη, παρότι είχε πέσει κάτω εξαιτίας της Λίλας, με αποτέλεσμα να την πάνε στο νοσοκομείο, είπε ότι η καλύτερη απ' όλους ήταν εκείνη. Είναι αλήθεια πως ήταν η πιο κακιά. Είναι αλήθεια πως είχε κάνει εκείνο το φοβερό πράγμα κι έριχνε σε όλους μας χάρτινα μπαλάκια βουτηγμένα στο μελάνι. Είναι αλήθεια πως αν αυτό το κορίτσι δεν είχε φερθεί τόσο απείθαρχα, εκείνη, η δασκάλα μας, δε θα έπεφτε από την έδρα, ούτε θα χτυπούσε στον κρόταφο. Είναι αλήθεια πως αναγκαζόταν να την τιμωρεί συνεχώς με την ξύλινη βέργα ή την έβαζε να μένει γονατισμένη στο σκληρό πάτωμα, πίσω από τον πίνακα. Υπήρχε όμως κάτι το οποίο, ως δασκάλα αλλά και ως άνθρωπο, τη γέμιζε χαρά, κάτι υπέροχο που είχε ανακαλύψει τυχαία πριν από μερικές μέρες.

Σ' αυτό το σημείο έκανε παύση, λες και δεν της έφταναν οι λέξεις ή λες και ήθελε να δείξει στη μητέρα της Λίλας και

σ' εμάς ότι σχεδόν πάντα εκείνο που μετράει περισσότερο και από τις λέξεις είναι τα γεγονότα. Πήρε μια κιμωλία κι έγγραφε στον πίνακα (τώρα πια δε θυμάμαι τι ακριβώς, δεν ήξερα ακόμα ανάγνωση: έτσι λοιπόν θα επινοήσω εγώ τη λέξη) ήλιος. Ύστερα ρώτησε τη Λίλα:

«Τσερούλλο, τι γράφει εδώ;».

Στην αίθουσα απλώθηκε μια τεταμένη σιωπή. Η Λίλα μισοχαμογέλασε, σχεδόν μια γκριμάτσα, κι έγειρε στο πλάι, πάνω από τη διπλανή της, που έδειχνε φανερά ενοχλημένη. Ύστερα διάβασε με ύφος βλοσυρό:

«Ήλιος».

Η Νούντσια Τσερούλλο κοίταξε τη δασκάλα και το βλέμμα της ήταν αβέβαιο, σχεδόν τρομαγμένο. Η Ολιβιέρο εκείνη τη στιγμή δε φάνηκε να καταλαβαίνει πώς ήταν δυνατόν να μην αντικρίζει τον ίδιο ενθουσιασμό με τον δικό της στα μάτια της μητέρας. Και τότε διαισθάνθηκε ότι η Νούντσια δεν ήξερε ανάγνωση, δεν ήταν βέβαιη ότι στον πίνακα υπήρχε γραμμένη η λέξη ήλιος και συνοφρυώθηκε. Κι έτσι λίγο επειδή ήθελε να ξεκαθαρίσει την κατάσταση στην Τσερούλλο, λίγο επειδή ήθελε να επαινέσει τη συμμαθήτριά μας, είπε στη Λίλα:

«Μπράβο, αυτό ακριβώς γράφει, ήλιος».

Κι έπειτα πρόσθεσε επιτακτικά:

«Σήκω, Τσερούλλο, σήκω στον πίνακα».

Η Λίλα εντελώς απρόθυμα πήγε στον πίνακα και η δασκάλα τής έδωσε την κιμωλία.

«Γράψε τη λέξη κιμωλία» της είπε.

Η Λίλα συγκεντρωμένη, μ' έναν τρεμουλιαστό γραφικό χαρακτήρα και βάζοντας άλλο γράμμα πιο ψηλά κι άλλο πιο χαμηλά, έγγραφε: *κιμολία*.